

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 342.2

В. В. Вашкович, старший викладач
Ужгородський національний університет
Кафедра господарського права
вул. Капітульна, 26, Ужгород, 88000, Україна

ГЕНЕЗА ВОЛОНТЕРСТВА ЯК СУСПІЛЬНОГО ЯВИЩА ТА ЙОГО ПРАВОВЕ ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ КАТЕГОРІЙ

В статті проведено аналіз понять волонтерство, волонтерський рух, волонтерська діяльність. Проаналізовано питання виникнення волонтерства як суспільного явища.

Ключові слова: благодійність, волонтерські організації, волонтерський рух, волонтерська діяльність, волонтерство, волонтер.

Постановка проблеми. В Україні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. Осіб, які працювали у цій сфері, називали громадськими діячами, альтруїстами, добродійцями, добровольцями тощо. Настали нові часи і по-іншому стали називати таких людей — волонтери.

Разом із відновленням традицій благодійності як невід'ємна її складова у незалежній Україні починає активно розвиватися волонтерський рух. Це благодійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства загалом; гуманістична діяльність, яка спрямована на соціальну допомогу певним верствам населення, розвиток добробуту та процвітання суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі дослідники виокремлюють ХХ ст. як головну віху в розвитку волонтерського руху. У Європі після закінчення Першої світової війни з'явилися люди, готові надавати допомогу постраждалим у війні. Саме в цей час були створені перші волонтерські організації. Було засновано Координаційний комітет міжнародної волонтерської служби (CCIVS) під егідою ЮНЕСКО зі штаб-квартирою у Парижі.

В деяких країнах волонтерська діяльність становить значну частину суспільної та економічної діяльності, забезпечуючи солідарність та стабільність. В інших про вклад волонтерів знають менше. Але скрізь існують проблеми пов'язані з бідністю, насильством, зловживанням наркотиками, ВІЛ/СНІД, забрудненням, що потребують допомоги, яку можуть надати волонтери. У світовій практиці волонтерською діяльністю займаються як молодь чи люди, що працюють, так і пенсіонери [1, с. 139–144].

В Україні розвиток волонтерства також спирається на власні історичні корені. Як пише дослідниця історії Галичини Адріана Огорчак, «українці завжди опікувалися старими та немічними, вдовами, сиротами. Сильний допомагав слабшому. Великі справи робили разом. Чуйність, ніжність у взаєминах між людьми викликали захоплення у мандрівників, які приходили до нас із далеких країн». Усім відомі імена Костянтина Островського, Петра Сагайдачного, Івана Мазепи, Михайла Грушевського, які не тільки були відомими політичними діячами, але й меценатами і благодійниками [2, с. 112].

На думку вітчизняного науковця Н. В. Заверико історія волонтерства в Україні нараховує понад сто років. Першими вітчизняними волонтерами можна вважати представників Червоного Хреста, який організовував добровільний запис у сестри милосердя для роботи в шпиталях та лікарнях для бідних [3, с. 72-79].

Мета статті. Провести аналіз понять волонтерство, волонтерський рух, волонтерська діяльність. Проаналізувати питання виникнення волонтерства як суспільного явища, проаналізувати процес становлення волонтерського руху.

Виклад основного матеріалу. У своїй первинній суті поняття «волонтерство» прийшло до нас разом із категоріями «громадянське суспільство», «демократія», «громадські організації». Адже, волонтерство – це фундамент громадянського суспільства. Без участі волонтерів важко увявити громадські організації й благодійність взагалі, без них унеможлиблюється якісний суспільний контроль за діями влади та бізнесу. Без волонтерів бракує енергії для будівництва суспільства, не вистачає сил і часу на людей, які потребують допомоги, недостатньо творчого потенціалу для розв'язання соціальних проблем.

У XXI ст. країни світу у своїй соціальній політиці все більше зважатимуть на міжсекторальну взаємодію держави, бізнесу, громадських організацій. Саме шляхом встановлення балансу між різними силами формуватимуться цінності, встановлюватимуться пріоритети, розподілятимуться ресурси. Один із найпотужніших людських ресурсів у цьому процесі – волонтери [4].

На сьогоднішній день, зайняття волонтерською діяльністю набуває популярності та є поширеним у багатьох країнах світу, особливо в розвинутих: у Франції до волонтерської діяльності залучено 19,0 % населення, Німеччині – 34,0 %, США – майже 5,0 %, Японії – 26,0 %. [5].

Аналізуючи історію становлення волонтерства, можна прийти до висновку, що волонтерство як суспільний рух виникло в західних країнах, а першими волонтерами були самаритяни (малочисельна етно-релігійна група, представники якої компактно проживають в Ізраїлі), які почали надавати допомогу усім, хто її потребував. Більш впевнено можна говорити про виникнення феномена волонтерства з середини XIX ст. 1859 рік вважають роком виникнення волонтерського руху у світі. Саме в цей період Анрі Дюран, відомий французький письменник-журналіст, вражений наслідками кривавої битви при Сольферіно, запропонував створення Червоного Хреста – організації, яка б працювала на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу полоненим та пораненим. Принципами, сформульованими Анрі Дюраном, керуються і досі волонтерські організації всього світу [6].

Волонтер (від лат. «voluntarius» – воля, бажання, від англ. «voluntary» – добровільний, доброволець, йти добровільно) – це особа, яка за власним бажанням допомагає іншим. У багатьох словниках термін «волонтер» часто трактують як «особа, яка добровільно поступила на військову службу. Нині волонтерство майже не пов'язане із військовою службою. Воно розвивається, орієнтуючись на надання допомоги усім, хто її потребує [7].

Волонтер – це особа, яка за власним бажанням допомагає людям. Волонтер має право провадити волонтерську діяльність самостійно або як член волонтерської організації; пройти відповідну підготовку (інструктаж) для провадження волонтерської діяльності; підвищувати свою кваліфікацію; провадити волонтерську діяльність у гігієнічних та безпечних умовах; на забезпечення в разі необхідності спеціальним одягом, взуттям та інвентарем, велосипедами, проїзними квитками в міському транспорті загального користування; підтримувати зв'язки з волонтерськими організаціями інших країн [8, с. 14].

Волонтерство як суспільний феномен реалізується через здійснення волонтерами волонтерської діяльності. В той же час слід зазначити, що на сьогоднішній день, все частіше зустрічаються випадки синонімізації таких понять як «волонтерська діяльність», «добročинна діяльність», «благодійна діяльність».

В міжнародному праві «добровольцями» прийнято називати осіб, які добровільно за власним бажанням вступають в армію однієї з воюючих країн. Дії добровольців будуть правомірними якщо вони формально вступили в армію, яка веде війну в захист

свої країни від агресії з метою визволення від іноземних загарбників. Добровольці керуються не корисливими, а моральними мотивами [9, с. 146].

Доброчинна діяльність, як правило, означає добровільний вибір, що відображає особисті погляди і позиції; активну участь громадянина у житті людської спільноти; ця діяльність сприяє поліпшенню якості життя, особистому вдосконаленню і поглибленню солідарності; вона виражається, як правило, у спільній діяльності в рамках різного роду асоціацій; а також сприяє реалізації основних людських потреб на шляху будівництва більш справедливого і мирного суспільства в тому числі більш збалансованому економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і нових професій [10].

У Всесвітній декларації волонтерства, прийнятій у січні 2001 року, відзначено, що доброчинство – фундамент цивільного суспільства, воно привносить у життя потребу в свободі, безпеці, справедливості; спосіб збереження і зміцнення людських цінностей, реалізації прав і обов'язків громадян, особистісного зросту, через усвідомлення людського потенціалу [11, с. 12].

Сьогодні волонтер – це людина-доброволець, яка безоплатно допомагає людям, що потребують сторонньої допомоги. Таких волонтерів можна побачити в лікарнях, будинках-інтернатах. Вони також допомагають військовим та переселенцям.

Багато дослідників, як вітчизняних так і зарубіжних (О. Акімова, В. Бочарова, В. Воронов, Б. Вульф, О. Главник, Т. Друженко, Н. Івченко, Р. Ларсен, В. Петрович, Ю. Поліщук, Н. Романова, Д. Хепурт та ін.) визначають волонтерську діяльність як добровільну діяльність, засновану на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства, без мети отримання прибутку, одержання оплати або кар'єрного зросту; отримання всебічного задоволення особистих і соціальних потреб шляхом надання допомоги іншим людям [12].

Також варто звернути увагу і на той факт, що деякі вчені трактують волонтерську діяльність як основу функціонування громадських організацій, територіальних громад, форму громадянської активності населення, а такі вчені як Л. Артюшкіна, Ю. Мацкевич, А. Мороз, А. Поляничко, Л. Радченко, Б. Сіррі – як мало спеціалізовану допомогу у різних сферах діяльності [12]; З. Бондаренко, В. Бочарова, Р. Вайнола, А. Капська, – як форму громадянської активності особистості, спрямовану на розв'язання соціальних проблем, що сприяє формуванню професійно значимих якостей особистості фахівця із соціальної роботи [12].

Як доброчинна діяльність, волонтерська робота не є спонтанною чи фрагментарною, а спрямовується на досягнення певних цілей і результатів, які зумовлені метою конкретної діяльності. Мета волонтерської роботи, за твердженням В. Бочарової, Р. Вайноли, І. Звереві, А. Капської, Л. Міщик, А. Мудрика, Є. Холостової та ін. полягає у сприянні особистісному та професійному зросту, самореалізації та соціалізації особистості; наданні послуг тим, хто цього потребує, а також соціальної підтримки, захисту, допомоги окремим людям за рахунок компенсації втрат життєво важливих умов існування; реабілітація громадян з обмеженими можливостями та соціально вразливих груп населення; у просвітництві населення та організації педагогіки середовища [12].

Аналізуючи підходи до визначення волонтерства, яке вітчизняними та зарубіжними науковцями ототожнюється із поняттям «добровільна діяльність», зазначає, що дослідники тлумачать сутність даного феномена як: благодійність, що здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, просування по службі, заради добробуту й процвітання спільнот і суспільства загалом; добровільну діяльність, засновану на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства та, не маючи цілей отримання прибутку, одержання оплати чи кар'єрного зросту; отримання всебічного задоволення особистих і соціальних потреб шляхом надання допомоги іншим людям; волонтер – громадянин, що бере участь у вирішенні соціально значимих проблем у формі безоплатної праці; основу функціонування громадських ор-

ганізацій, форму громадянської активності населення; національну ідею милосердя та благодійності [13].

У світовій практиці найголовнішою ознакою волонтерства є те, що волонтер частину свого вільного (особистого) часу, сил, енергії, знань, досвіду добровільно (без примусу та вказівок «згори») витрачає на здійснення діяльності, яка є корисною людям і суспільству загалом.

Аналізуючи різні підходи до визначення поняття волонтерська діяльність цікавим є наступне визначення «волонтерська діяльність» – це вчинки людини, які не приносять їй матеріальної користі, це її добровільна діяльність з метою покращання добробуту певної спільноти чи суспільства [14, с. 15-20]. Вона може набувати будь-яких форм: від звичайної допомоги до зусиль, спрямованих на вирішення соціальних конфліктів та проблем бідності. За кількісними та якісними показниками волонтерська діяльність відіграє важливу роль у прогресивному розвитку всіх країн світу.

В сучасних умовах феномен «волонтерська діяльність» трактують як форму громадянської участі в суспільно корисних справах, спосіб колективної взаємодії й ефективний механізм розв'язання актуальних соціально-педагогічних проблем [15].

Деякі російські науковці стверджують, що «волонтерська діяльність» - це безкорислива, добровільна допомога людям, які її потребують, особлива форма людської діяльності, заснована на альтруїстичних мотивах [16, с. 7].

Іноземні наукові дослідження визначають «волонтерську діяльність» як неоплачувану, свідому, добровільну діяльність на благо інших. Будь-який, хто свідомо і безкорисливо трудиться на благо інших, може називатися волонтером [10]. С. Маккарлі, Р. Лінч, вважають, що «діяльність, яка є непримусовою; ґрунтується на прагненні допомогти; як справа, зроблена без попередньої думки про фінансову винагороду; як робота, а не гра – це волонтерська діяльність» [17, с. 152].

Існує також наукова позиція щодо визначення «волонтерської діяльності» як добровільного вибору діяльності, що відображає особисті погляди й позиції; активну долю громадянина в суспільному житті, що виражається, зазвичай, у спільній діяльності в межах різного роду асоціацій, сприяє покращенню якості життя, особистому процвітанню та поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху утвердження більш справедливого й мирного суспільства, більш збалансованому економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і професій, а також як національну ідею - ідею милосердя та доброчинності [18, с. 62].

Частина вчених зазначає, що «волонтерська діяльність» є ресурсом філантропії - «людинолюбства, добродійності, благодійної діяльності, соціальної підтримки, заступництва й захисту знедолених громадян через милосердя» [19, с. 216]. З даним визначенням, на нашу думку, важко погодитися приймаючи до уваги, той факт, що утримувачами волонтерської допомоги є не лише громадяни, тобто люди, але й тварини та об'єкти природи, навколишнє природне середовище в цілому.

Волонтерська діяльність є формою благодійництва. Дана діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості. Безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що має одноразовий характер або здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю.

Отже, ознаками волонтерської діяльності, на нашу думку, є, в першу чергу:

– відсутність фінансового прибутку або часткова фінансова винагорода (так, волонтери ДООН (добровольці Організації Об'єднаних Націй), які працюють у технічній, економічній, соціальній сферах, мають права на отримання матеріальної допомоги для забезпечення щомісячного прожиткового мінімуму, на покриття витрат на місцевий транспорт і підготовку до роботи. Їх забезпечено житлом, основними видами обслуговування; передбачені й страхування на випадок хвороби та життя);

– обов'язково через вчинення активних дій суб'єкта надання волонтерської допомоги (думки, нереалізовані бажання – не є елементами волонтерської допомоги);

- добровільний характер діяльності (основні мотиви – задоволення соціальних і духовних потреб; зацікавленість у конкретному завданні, поставленому у добровільному проєкті; оновлення поглядів на життя, людей, роботу). Волонтерська діяльність не є результатом примусу чи ініціативи з зовні. Воно базується виключно на особистій мотивації, вільному виборі і власних прагненнях, тому не може бути насадженим згори;
- принесена користь, яка поширюється не тільки на волонтера та його найближче оточення, а й на суспільство загалом. Добровільна діяльність не оплачується, як трудова зайнятість. Вона здійснюється не з матеріальних мотивів. Якщо на волонтерську роботу й виділяються кошти, то виключно на відшкодування витрат, що виникли в результаті праці. Волонтерство також не замінює трудову діяльність;
- відбувається шляхом надання допомоги «іншому». Волонтерська діяльність формує усвідомлення громадської солідарності і суспільного блага.
- громадське охоплення. Волонтерська діяльність реалізується в сфері громадянського суспільства. Таким чином, вона стає прозорою для інших громадян і уможливає активне їх залучення;
- правовою підставою здійснення волонтерської діяльності є укладення договору про надання волонтерської допомоги та про провадження волонтерської діяльності;
- важливим елементом волонтерської діяльності є здійснення волонтерської роботи за рахунок витрачання власного вільного часу;
- волонтерська допомога надається лише тим, хто її потребує; волонтери виступають захисниками тих, хто не може захистити себе сам;
- ціль – створення суспільства, в якому кожен зможе відчувати себе в безпеці та під захистом правосуддя.

Висновки. Таким чином, пройшовши еволюційний шлях розвитку, волонтерство залишається важливою формою громадянської участі в суспільно корисних справах, способом колективної взаємодії й ефективним механізмом розв'язання актуальних соціальних проблем, оскільки може набувати різних форм та способів здійснення. Тим не менше, різні форми реалізації поєднують спільні ознаки, до яких слід відносити добровільний характер діяльності та витрати власного вільного часу, відсутність фінансового прибутку, принесена суспільна користь задля створення суспільства, в якому кожен зможе відчувати себе в безпеці та під захистом правосуддя.

Список літератури

1. Лях Т. Л. Волонтерство як суспільний феномен / Т. Л. Лях // Проблеми педагогічних технологій: зб. наук. пр. / Волинський державний університет імені Лесі Українки. – Луцьк : Волинський академічний дім, 2004. – Вип. 3-4. – С. 139-144.
2. Вайпола Р. Х. Волонтерський рух в Україні: Тенденції розвитку. (Текст). Вайпола Р. Х., Капська А. Й., Комарова Н. М. та ін. – К.: Академпрес, 1999 р. – 112 с.
3. Заверико Н. В. Соціально-педагогічна практика: зміст та оцінювання її результатів / Н. В. Заверико/ Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 72-79.
4. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон. – М.: АСТ; Хранитель. – 2006. – 880 с.
5. Звіт Організації Об'єднаних Націй «Про стан волонтерства у світі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.volunteer.kiev.ua>
6. Буасьє П. Первые годы Красного креста (Текст) // П. Буасьє. – М.: Международный комитет Красного креста. – 1994. – 154 с.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.citi-kharkiv.com.ua>
8. Волонтерство як ресурс соціальної роботи у громаді: зб. ст. міжнар. наук. конф. для студ. та аспір. «Обличчя соціальної держави» в рамках проєкту «Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям у громаді» (Київ, 22-23 берез. 2006 р.) / [упор. Т. Лях; перед. Т. Басюк]. – К.: Християнський дитячий фонд, 2006. – 96 с.
9. Большой юридический словарь / Додонов В. Н., Ермаков В. Д. - М.: Инфра-М, 2001. - 146 с.
10. Олчман М., Джордан П. Добровольці - цінне джерело. Університет Д. Хопкінса, 1997. – 119 с.
11. Всеобщая декларация волонтеров // Вестник благотворительности, 1995. - № 5 (21). - 12 с.
12. Безпалько О. В., Заверико Н. В., Зверева І. Д. та ін.; уклад. Т. Л. Лях // Волонтерство: поради для організатора волонтерського руху / О. В. Безпалько, Н. В. Заверико, І. Д. Зверева та ін.; уклад. Т. Л. Лях. – К.: ВГЦ «Волонтер», 2001. – 176 с.

13. Бондаренко З. П. Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Бондаренко З. П. - К., 2008. - 20 с., Введення в соціальну роботу. – Навч. посібник. – К.: Фенікс, 2001 р. – 288 с.
14. Розширення можливостей недержавних організацій через залучення волонтерів та створення мереж / За ред. В. Дибайло, Ш. Малеріус – К., 2004. – 98 с.
15. Безпалько О. В. Підготовка волонтерів до проведення організаційних форм соціально-педагогічної діяльності / Волонтерство: poradnik для організатора волонтерського руху в Україні / Уклад.: Т. Л. Лях; авт. кол.: О. В. Безпалько, Н. В. Заверико, І. Д. Зверева. – К.: ВГЦ «Волонтер», 2001. – С. 128-137
16. Шапиро Б. Ю., Царапкина Е. Б. Все в твоих руках / Б. Ю. Шапиро, Е. Б. Царапкина. – М.: издание КГУЗ «Красноярский краевой Центр по профилактике и борьбе со СПИД и инфекционными заболеваниями». – 2005. – 96 с.
17. Маккарлі С. Управління діяльністю волонтерів. Як залучити громадськість до вирішення проблем суспільства / С. Маккарлі, Р. Лінч ; пер. з англ. О. Винничук. - К. : Ресурсний центр розвитку громадських організацій «Гурт», 1998. – 160 с.
18. Соціальна педагогіка: теорія і технології: Підручник / За ред. І. Д. Зверєвої – К.: Центр навч. літ-ри, 2006. – 316 с.
19. Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт : в 2 т. / [ред. Т. Ф. Яркіна, В. Г. Бочарова]. – М. : Изд-во АСОПир, 1993. – Т. 1. – 461 с.

Стаття надійшла 25.11.2017 р.

В. В. Вашкович, старший преподаватель
Ужгородский национальный университет
Кафедра хозяйственного права
ул. Капитульная, 26, Ужгород, 88000, Украина

ГЕНЕЗИС ВОЛОНТЕРСТВА КАК ОБЩЕСТВЕННОГО ЯВЛЕНИЯ И ЕГО ПРАВОВОЕ РАЗМЕЖЕВАНИЕ С БЛИЗКИМИ КАТЕГОРИЯМИ

Резюме

В статье проведен анализ понятий волонтерство, волонтерское движение, волонтерская деятельность. Проанализированы вопросы возникновения волонтерства как общественного явления.

Ключевые слова: благотворительность, волонтерская организация, волонтерское движение, волонтерство, волонтер.

V. V. Vashkovich, Senior Lecturer
Uzhhorod National University
the Department of Commercial Law
Kapitulna Street, 26, Uzhgorod, 88000, Ukraine

GENESIS OF VOLUNTEERING AS A PUBLIC PHENOMENON AND ITS LEGAL INTERMEDIATION WITH RELATED CATEGORIES

Summary

The article analyzes the concepts of volunteering, volunteer movement, volunteer activity. The question of the emergence of volunteering as a social phenomenon is analyzed.

Key words: charity, volunteer organization, volunteer movement, volunteering, volunteer.